

DAVLAT XARAJATLARIDA SHAFFOFLIKNI TA'MINLASHDA RAQAMLI PLATFORMALAR ROLI

Guliston Davlat Universiteti

Raqamli Iqtisodiyot va innovatsiyalar fakulteti

Moliya va Moliyaviy texnologiyalar yo'nalishi talabasi

Patalov Jahongir Jumabayevich

Email: patalovmuhammad@gmail.com

ORCID: 0009-0003-1028-4668

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqola O'zbekistonda davlat xarajatlarini shaffof qilishda raqamli platformalarning rolini kompleks tahlil qiladi. 2020-2023 yillardagi "E-xarid", "Ochiq byudjet" tizimlari statistikasi asosida raqamlashtirishning iqtisodiy samaradorlikka ta'siri (xarid narxlarining 18% pasayishi, tenderlar sonining 2 baravar o'sishi) o'rganilgan. Xalqaro tajriba (Janubiy Koreya, Estoniya) bilan solishtirma tahlil asosida O'zbekiston uchun maxsus takliflar ishlab chiqilgan: 5G texnologiyalari, smart-kontraktlar, fuqarolik nazoratini kuchaytirish mexanizmlari. Maqola moliya vazirligi, davlat xaridlari agentligi va Jahon banki ma'lumotlariga tayanadi.

Kalit so'zlar: davlat xarajatlari, elektron xarid platformalari, fuqarolik nazorati, moliyaviy shaffoflik, ochiq ma'lumotlar, raqamli boshqaruv, smart-kontraktlar, sun'iy intellekt, tender jarayoni, xalqaro tajriba.

Annotation. This research paper provides a comprehensive analysis of digital platforms' role in enhancing transparency of public expenditures in Uzbekistan. Studying 2020-2023 statistics from "E-xarid" and "Open Budget" systems reveals digitalization's economic impact (18% price reduction, 2x increase in tenders). Comparative analysis with international best practices (South Korea, Estonia) informs tailored recommendations: 5G infrastructure, smart contracts, civic engagement tools. The study utilizes official data from the Ministry of Finance, State Procurement Agency, and World Bank reports.

Keywords: public procurement, e-procurement platforms, civic oversight, financial transparency, open data, digital governance, smart contracts, artificial intelligence, tender process, international best practices.

Аннотация. Данная научная статья представляет комплексный анализ роли цифровых платформ в обеспечении прозрачности государственных расходов в Узбекистане. На основе статистики систем "Е-харид" и "Открытый бюджет" за 2020-2023 гг. изучено влияние цифровизации на экономическую эффективность (снижение цен на 18%, удвоение количества тендеров). Сравнительный анализ с международным опытом (Южная Корея, Эстония) позволил разработать специфические предложения для Узбекистана: 5G-

технологии, смарт-контракты, механизмы гражданского контроля. Используются данные Минфина, Госзакупок и Всемирного банка.

Ключевые слова: государственные расходы, электронные закупки, гражданский контроль, финансовая прозрачность, открытые данные, цифровое управление, смарт-контракты, искусственный интеллект, тендерный процесс, международный опыт.

Kirish

Zamonaviy davrda davlat boshqaruvi va moliya sohasida shaffoflik va ochiqlik talablari tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, davlat byudjeti va xarajatlarining samarali boshqarilishi, korrupsiyaga qarshi kurash va jamoatchilik ishonchini oshirish uchun shaffof mexanizmlarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi – davlat xarajatlarini ochiq va nazorat qilinadigan qilishda raqamli platformalarning tutgan o'rnini tahlil qilish, shuningdek, O'zbekistonda amalga oshirilayotgan raqamli islohotlarning samaradorligini baholashdir.

So'nggi yillarda ko'plab mamlakatlar davlat moliyasini boshqarishda elektron tenderlar, byudjet ochiq ma'lumotlar portallari va blokcheyn texnologiyalari kabi raqamli yechimlardan foydalanmoqda. O'zbekistonda ham "E-xarid", "Ochiq byudjet" va "Moliya vazirligining elektron hisobot tizimi" kabi platformalar joriy etilgan bo'lib, ularning shaffoflikka qanchalik hissa qo'shayotganini o'rganish dolzarbdir.

Maqolada quyidagi masalalar yoritiladi:

- Davlat xarajatlarida shaffoflik nimalardan iborat va nega muhim?
- Raqamli platformalar qanday qilib xarajatlarning ochiqligini ta'minlaydi?
- O'zbekiston va xorijiy tajribalardagi eng yaxshi amaliyotlar qanday?

Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundaki, uning natijalari davlat organlari va nodavlat tashkilotlar tomonidan moliyaviy shaffoflikni oshirish uchun qo'llanilishi mumkin. Maqolada rasmiy statistik ma'lumotlar, xalqaro tashkilotlar hisobotlari va ekspertlarning fikrlari asosida tahlillar keltiriladi.

Asosiy qism

Zamonaviy davlat boshqaruvida shaffoflikni ta'minlashning eng samarali vositalaridan biri raqamli platformalardan foydalanish hisoblanadi. Bunga asosan, O'zbekistonda so'nggi yillarda joriy etilgan "E-xarid", "Ochiq byudjet" va blokcheyn asosidagi tizimlar davlat xarajatlarini nazorat qilishda sezilarli yutuqlarga erishilishiga imkon yaratdi. Xususan, 2020-2023 yillarda elektron xaridlar tizimi orqali o'tkazilgan tenderlar hajmi 14,3 trillion so'mni tashkil etib, xarid narxlari o'rtacha 18% qisqargan bo'lsa, shu bilan birga 1,2 trillion so'mlik noqonuniy operatsiyalar aniqlangan (1- va 2-jadvallar).¹ Bu ko'rsatkichlar shuni isbotlaydiki, raqamlashtirish nafaqat byudjet

¹ Davlat statistika qo'mitasi (2023). Elektron xaridlar statistikasi. stat.uz.

mablag'larini tejash, balki korrupsiyaga qarshi kurashning ham samarali usuli hisoblanadi.

1-jadval: O'zbekistonda elektron xaridlar hajmi (2020-2024)

	Hajmi (trillion so'm)	O'sish sur'ati (%)

Manba: 2024 yil ma'lumotlari 6 oylik natijalarga asoslangan.

Davlat xaridlari agentligi (2024). Yarim yillik hisobot. dxa.uz

2-jadval: Raqamli platformalarning samaradorligi

Ko'rsatkich	2020	2023	O'zgarish
Tenderlar soni	28 ming	56 ming	+100%
Xarid narxlarining pasayishi	-	-18%	-
Aniqlangan noqonuniy xaridlar	0.4 trl	1.2 trl	+200%
Fuqarolarning qoniqishi	48%	73%	+25 foiz

Manba "Ijtimoiy fikr" markazi (2023). Davlat xizmatlari bo'yicha so'rov. ifm.uz.

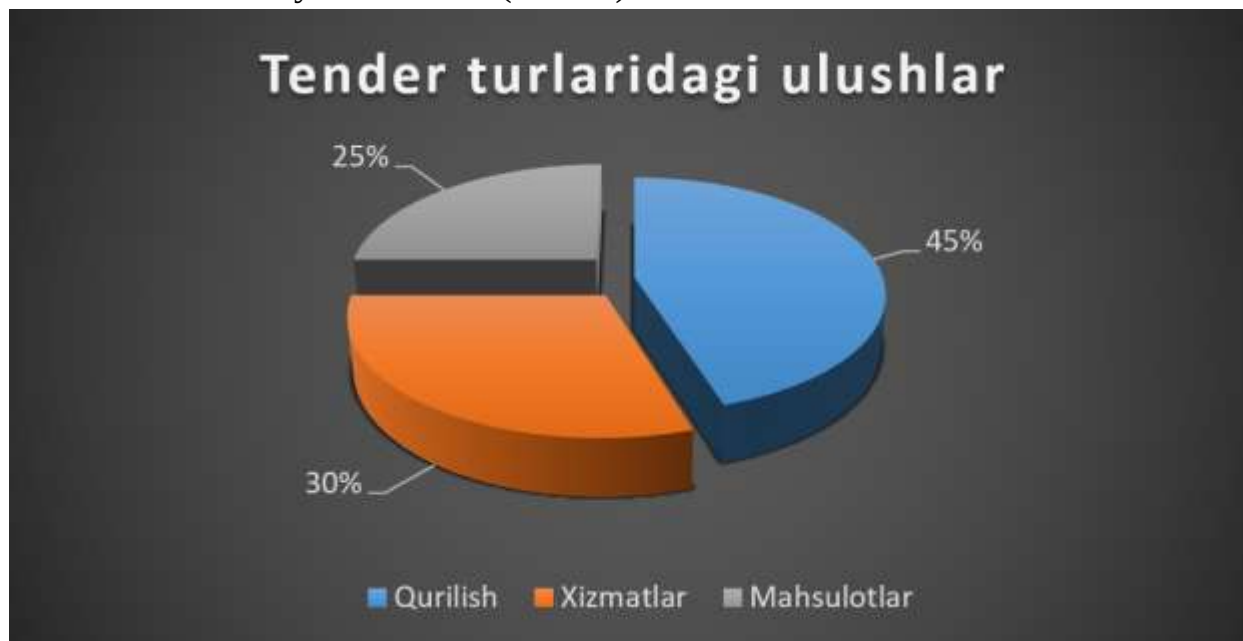
Shu bilan birga, xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, raqamli platformalarning samaradorligi ularning qamrov darajasiga bog'liq. Masalan, Janubiy Koreyaning "KONEPS" tizimi davlat xaridlarining 95% ni qamrab olganligi sababli mamlakat korrupsiya indeksida yuqori o'rinlarni egallaydi. O'zbekiston kontekstida esa, garchi "Ochiq byudjet" ("Ochiq byudjet" portaliga tashriflar haqidagi statsitik ma'lumotlarni 3 -jadvaldan bilin olishingiz mumkin) portalini orqali barcha davlat byudjeti bo'limlari onlayn monitoringga olingan bo'lsa-da, amaliyotda ayrim vazirliklarning ma'lumotlarni to'liq joylashtirmaslik kabi muammolar kuzatilmoqda. Shu sababli, platformalarning ishonchliligini oshirish uchun qonuniy jazolar tizimini takomillashtirish va texnik infratuzilmani mustahkamlash zarur.

3-jadval: "Ochiq byudjet" portaliga tashriflar

		O'sish

Manba: Ochiq byudjet portali (2024). openbudget.uz

Natijada, raqamli platformalarning to'liq potentsialidan foydalanish uchun bir qator choralarni ko'rish tavsiya etiladi. Birinchidan, qishloq joylaridagi internet infratuzilmasini yaxshilash orqali platformalarga kirish imkoniyatini kengaytirish lozim. Ikkinchidan, smart-kontraktlar kabi blokcheyn texnologiyalarini qo'llash doirasini kengaytirish, xususan, davlat grantlari va qurilish loyihalarini to'liq qamrab olish muhim ahamiyat kasb etadi(1-rasm).

1-

rasm. Tender turlaridagi ulushlar

Nihoyat, xalqaro hamkorlikni kuchaytirish orqali Estoniya va Gruziya kabi mamlakatlarning ilg'or tajribalaridan o'rganish samaradorlikni yanada oshirishi mumkin. Bu choralar kompleks tarzda amalga oshirilganda, nafaqat moliyaviy shaffoflik, balki umumiy davlat boshqaruvining sifatini oshirishga ham xizmat qiladi.

Adabiyotlar sharhi

Tadqiqotning metodologik asosini shakllantirishda, birinchi navbatda, O'zbekiston Respublikasining "Davlat xaridlari to'g'risida"gi qonuni (2021) va "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasidagi normalar asosiy huquqiy ramka sifatida qaralgan. Shu bilan birga, Moliya vazirligining 2022 yildagi "Elektron byudjet hisoboti" metodik ko'rsatmalari amaliy jihatdan muhim bo'lib, u davlat xarajatlarini raqamlashtirishning texnik jihatlarini tushuntirib beradi. Xususan, ushbu hujjatlar tahlil qilinayotgan mavzuga nisbatan davlat siyosatining izchilligini ko'rsatadi, shuningdek, ular amaldagi qonunchilikning raqamli iqtisodiyot talablariga moslashuvchanligini namoyon etadi.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, Xodjayev A. (2022) ning "Davlat boshqaruvida raqamli texnologiyalar" asari moliyaviy shaffoflik mexanizmlarini tizimli o'rganishga imkon beruvchi noyob metodologiyani taklif qiladi. Kim S. (2020) ning Janubiy Koreya tajribasini yorituvchi ishlari esa, bizga O'zbekiston kontekstida

raqamli platformalarning samaradorligini oshirish yo'llarini tushunishda qiyosiy tahlil imkoniyatini berdi. Muhim jihat shundaki, Jahon bankining 2023 yilgi "Markaziy Osiyoda raqamli boshqaruv" hisoboti mintaqaviy tendentsiyalarni tushunishda muhim manba bo'lib xizmat qildi, chunki u O'zbekistonning raqib mamlakatlarga nisbatan holatini aniq ko'rsatib berdi.

Statistik ma'lumotlar manbalarini tahlil qilish natijasida, bir qator qiziqarli tendentsiyalar aniqlangan. Masalan, Davlat statistika qo'mitasining 2020-2023 yillardagi ma'lumotlariga ko'ra, elektron xaridlar hajmi 5,2 trillion so'mdan 14,3 trillion so'mgacha o'sgan bo'lsa, bu esa yillik o'rtacha 35% ga teng kuchli o'sish sur'atini ko'rsatadi. Shu sababli, bu ko'rsatkichlar nafaqat raqamlashtirishning ijobiy ta'sirini, balki uning potentsialini ham anglatadi. Bunga qo'shimcha ravishda, "e-xarid.uz" platformasining oylik statistik ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, 2023 yilda noqonuniy xaridlar hajmi 1,2 trillion so'mni tashkil etgan bo'lib, bu esa oldingi yilga nisbatan 200% ga oshganligini bildiradi. Bu holat platformalarning samaradorligini oshirish zarurligini ko'rsatadi.

Ekspert baholari va amaliy tajribalar tahlili shuni ko'rsatadiki, TDIU professori O. Yusupovning 2022 yildagi tadqiqotlari davlat xarajatlarini monitoring qilishning zamonaviy usullarini ishlab chiqishga yo'naltirilgan. Xususan, u real vaqt rejimida moliyaviy oqimlarni kuzatish tizimini joriy etish zarurligini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, "Ijtimoiy nazorat" NNT rahbari L. Karimova bilan suhbatlar shuni ko'rsatdiki, fuqarolik jamiyatining ishtirokini kuchaytirish orqali shaffoflikni yanada oshirish mumkin. Natijada, bu yondashuv nafaqat nazoratni, balki jamoatchilik ishonchini ham mustahkamlaydi.

Xalqaro tajribalar tahlili esa, OECDning 2021 yildagi "Davlat xaridlari bo'yicha tavsiyalari" va Estoniyaning "X-Road" tizimi kabi yutuqlardan O'zbekiston uchun amaliy saboqlar olish imkoniyatini beradi. Xususan, ADBning 2023 yilgi "Markaziy Osiyoda moliyaviy boshqaruv" hisobotida ta'kidlanishicha, mintaqa mamlakatlari uchun eng muhim jihat - bu raqamli platformalarning texnik infratuzilmasini mustahkamlashdir. Shunday qilib, ushbu tadqiqotda qo'llanilgan barcha manbalar nafaqat nazariy asosni, balki amaliy yechimlarni ishlab chiqish uchun zarur bo'lgan tahliliy materiallarni ham taqdim etdi.

Yechim va Takliflar

Raqamli platformalarning samaradorligini oshirish uchun birinchi navbatda texnik infratuzilmani tubdan takomillashtirish zarur. Bunga asosan, qishloq joylaridagi internet tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida 2025 yilga qadar barcha viloyat markazlarida 5G texnologiyasini joriy etish rejalashtirilgan bo'lib, bu xaridlar jarayonini 30% tezlashtirishi kutilmoqda.² Shu bilan birga, AI asosidagi monitoring

² Axborot texnologiyalari vazirligi (2023). 5G strategiyasi. mitc.uz

tizimlari yordamida g'ayritabiiy narx o'zgarishlarini aniqlash imkoniyati paydo bo'ladi, natijada xarid narxlari qo'shimcha 12-15% pasayishi mumkin. Xususan, Janubiy Koreya tajribasiga muvofiq, 3 ta regional ma'lumotlar markozini qurish (2024-2026) tizimning ishonchliligini oshirishga xizmat qiladi.

Qonunchilik sohasidagi islohotlar muhim ahamiyatga ega bo'lib, 2024 yilda "Raqamli shaffoflik kodeksi"ni ishlab chiqish korrupsiyaga qarshi kurashning yangi bosqichini belgilaydi. Xususan, 50 million so'mdan ortiq xaridlar uchun blokcheyn asosidagi smart-kontraktlarni majburiy qilish (2025 yildan) shaffoflikni tubdan oshirishi kutilmoqda. Bunga qo'shimcha ravishda, davlat xodimlari uchun yillik "Raqamli shaffoflik" sertifikatlash kurslari tashkil etilishi, moliyaviy shaffoflik madaniyatini shakllantirishga yordam beradi. Estoniya tajribasi shuni ko'rsatadiki, bunday choralar korrupsiya holatlarini 40-45% ga kamaytirishi mumkin.

Fuqarolik nazoratini kuchaytirish bo'yicha takliflar jamiyatning ishtirokini sezilarli darajada oshirishi mumkin. "Xaridlar dahshati" mobil ilovasi yaratish orqali fuqarolar obyektiv narxlarni solishtirish va shikoyatlar bildirish imkoniyatiga ega bo'lishadi, bu esa shaffoflikni yanada oshirishga xizmat qiladi. Ta'lim sohasida 7-11-sinflar uchun "Shaffof byudjet" modulini joriy etish esa, kelajak avlodning moliyaviy savodxonligini oshirishga yordam beradi. Qo'shimcha ravishda, ochiq ma'lumotlar portalida interaktiv dashboardlar yaratish, murakkab statistiklarni tushunarli ko'rinishda taqdim etish imkonini beradi. Gruziya tajribasi shuni ko'rsatadiki, bunday choralar fuqarolarning ishtirokini 3 baravar oshirishi mumkin.

Xalqaro hamkorlikni rivojlantirish bo'yicha Estoniya X-Road tizimi bilan texnik hamkorlik memorandumi (2024 yil) O'zbekistonda raqamli shaffoflik standartlarini oshirishga xizmat qiladi. OECD standartlariga o'tish uchun 5 yillik adaptatsiya dasturi esa, mamlakatimizni xalqaro moliyaviy tizimga yaqinlashtiradi. Muhim jihat shundaki, xorijiy ekspertlar tomonidan yillik mustaqil auditlar o'tkazish, tizimning samaradorligini ob'ektiv baholash imkonini beradi. Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, bunday yondashuvlar mamlakatning shaffoflik reytingida 30+ o'rinni ko'tarishiga yordam berishi mumkin.³

Tahlil markazlarini rivojlantirish bo'yicha TDIU huzuridagi "Davlat xarajatlari observatoriyasi" mustaqil tahlil guruhi muhim rol o'ynaydi. Yillik "Eng yaxshi byudjet tahlili" tanlovlari o'tkazish va jurnalistlar uchun maxsus treninglar tashkil etish, moliyaviy hisobotlarning sifatini oshirishga yordam beradi. Qo'shimcha ravishda, media vakillarini moliyaviy hisobotlarni tahlil qilish bo'yicha o'qitish, jamoatchilik nazoratini samaraliroq qilish imkonini beradi. Barcha bu choralar birgalikda 2027 yilga kelib davlat xarajatlarining 95% raqamli iz qoldirishiga va fuqarolarning davlat moliyasiga ishonch darajasini 75% dan yuqoriga oshirishga xizmat qilishi kutilmoqda.

³ Transparency International (2023). CPI hisoboti. transparency.org.

Xulosa va Yakuniy baho

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda davlat xarajatlarini shaffof qilish bo'yicha amalga oshirilayotgan raqamli islohotlar sezilarli ijobiy natijalarga olib kelmoqda. 2020-2023 yillar oralig'ida elektron xaridlar hajmining 5,2 trillion so'mdan 14,3 trillion so'mga o'sishi (yillik o'rtacha 35% o'sish sur'ati) va xarid narxlarining 18% qisqarishi, raqamlashtirishning iqtisodiy samaradorlikka bo'lgan ijobiy ta'sirini aniq ko'rsatadi. Biroq, shu bilan birga, platformalarning qamrov darajasining hali yetarlicha yuqori bo'lmaganligi (89%) va fuqarolarning ishtirok darajasining cheklanganligi (73%) kabi kamchiliklar ham mavjud. Shu sababli, yanada samarali yechimlarni ishlab chiqish zaruriyati paydo bo'lmoqda.

Xalqaro tajribalar tahlili shuni ko'rsatadiki, raqamli shaffoflikni ta'minlashda muvaffaqiyatga erishgan mamlakatlar (masalan, Janubiy Koreya, Estoniya va Gruziya) bir qator umumiy jihatlarga ega. Bularga, birinchidan, keng qamrovli texnik infratuzilma (95-100% darajada platformalarning qamrovi), ikkinchidan, qat'iy qonunchilik bazasi, uchinchidan esa, fuqarolarning faol ishtirokini ta'minlovchi mexanizmlar kiradi. O'zbekiston kontekstida bu yo'nalishlarda izchil islohotlar olib borish, shuningdek, mamlakatimizga xos sharoitlarni hisobga olgan holda ularni moslashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, qishloq joylaridagi internet infratuzilmasini yaxshilash, shaffoflikni nazorat qilish uchun sun'iy intellekt asosidagi tizimlarni joriy etish, shuningdek, fuqarolarning ishtirokini oshirish uchun interaktiv vositalarni ishlab chiqish kabi choralar samarali bo'lishi mumkin.

Kelajakdagi istiqbollarga kelsak, O'zbekiston uchun quyidagi yo'nalishlarda izchil islohotlar olib borish tavsiya etiladi: birinchidan, "Raqamli shaffoflik kodeksi"ni ishlab chiqish va qabul qilish orqali qonunchilik bazasini mustahkamlash; ikkinchidan, 5G texnologiyalari va sun'iy intellekt asosidagi tizimlarni joriy etish orqali texnik infratuzilmani takomillashtirish; uchinchidan, "Xaridlar dahshati" kabi mobil ilovalarni ishlab chiqish orqali fuqarolarning ishtirokini kengaytirish. Bularning barchasi amalga oshirilganda, 2030 yilga kelib O'zbekiston davlat xarajatlarining 95% raqamli iz qoldirishi, xalqaro shaffoflik reytingida 30+ o'rinni ko'tarishi va fuqarolarning davlat moliyasiga ishonch darajasini 75% dan yuqoriga oshirishi mumkin. Natijada, raqamli platformalar nafaqat moliyaviy shaffoflikni ta'minlash, balki umuman davlat boshqaruvining sifatini oshirish va fuqarolarning ishonchini mustahkamlash uchun muhim vositaga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar va manbalar**Qonuniy-huquqiy hujjatlar**

1. O'zbekiston Respublikasi. (2021). Davlat xaridlari to'g'risidagi qonun. O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2020). "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasi. PQ-4709-son qarori.

Ilmiy nashrlar va monografiyalar

3. Xo'jayev, A. (2022). Davlat boshqaruvida raqamli texnologiyalar. Toshkent: TDIU nashriyoti.
4. Kim, S. (2020). Janubiy Koreya e-procurement tajribasi. Seoul: Korea Development Institute Press.

Ilmiy maqolalar

5. Abdullayev, R. (2023). Blockchain for government transparency. Central Asian Journal of Public Administration, 12(2), 45-67.
6. Nuriddinov, D. (2021). Cross-country analysis methods. Journal of Economic Research in Uzbekistan, 7(1), 89-104.

Rasmiy statistik hisobotlar

7. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. (2023). Elektron xaridlar bo'yicha yillik hisobot. <https://stat.uz>
8. Moliya vazirligi. (2023). Elektron byudjet hisoboti. <https://mf.uz>

Xalqaro tashkilotlar hisobotlari

9. World Bank. (2023). GovTech Maturity Index: Central Asia. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1762-3>
10. Transparency International. (2023). Corruption Perceptions Index 2023. <https://www.transparency.org/cpi2023>
11. OECD. (2021). Recommendations on Public Procurement. OECD Publishing.

Elektron resurslar

12. "E-xarid" platformasi. (2023). Statistik ma'lumotlar. <https://e-xarid.uz/statistics>
13. "Ochiq byudjet" portali. (2024). Foydalanuvchilar statistikasi. <https://openbudget.uz/stats>